

Bene Zoltán

SZEPTEMBER

A Nagykátai Színjátszó Egyesület tagjainak

A láz múltán, midőn a néhány napja ájulásig vert és kevés híján meg-lincselte színész, Alaky József újra fel tudott ülni a szekéren, s végre nem forró vért hányt, de keserű epét, Verspataki Bella, az egykoron sokszoros Júlia, a hajdanvolt szépasszony, aki még elvirágzásában is bírt némi csáberővel, végre álomra hajthatta a fejét. Röpké álmában újra látta a könnyáztatta férfiarcozat, a hanyatló zászlókat, hallotta a káromkodásokat, szitkokat, fogadkozásokat, az innen-onnan felfakadó elfojthatatlan, vigaszt nem találó zokogást, a kardok elpattanásakor felhangzó hidegen acélos, fülbántó zajt; s ugyanakkor és ugyanúgy látott megkönnyebbült mosolyokat, a hazatérés örömeiben ragyogó szemeket, és fülébe jutottak azok a sóhajok, miszerint „megúsztuk, élünk, vége van”.

– Megúsztuk, élünk, vége van – szakadt fel a sóhaj Alaky József elgyötört mellkasából is, felriasztva Verspataki Bellát. – Most már megleszünk valamiféleképpen.

– Ne beszélj, József – búgta Verspataki Bella, majd megkeményítette a hangját (színésznő volt, a hangszálai úgy táncoltak, úgy zenéltek, amint ő parancsolta nekik). – Nemrég még vért okádtál! A gyomrodat és a nyakadat erősen megdolgozták azok a legények, úgyhogy maradj te csak csendben. Semmi kedvünk elföldelni ebben a latyakban!

A szekér hátuljában, lábát lóbázva üldögélő Zoránd Sándor, akinek ígéretes karakterszínesi pályáját törte ketté a másfél évig tomboló véres vigasság, buzgón bólogatott Verspataki Bella szavainak hallatán, s még hozzáfűzte:

– Rádásul a tíz körmünkkel kellene elkaparnunk, úgyhogy már csak a sajnálat okán is meg kell gyógyulnod.

Alaky József nem vitakozott, hátrahanyatlott a derékaljul szolgáló szénán, s a vonuló fellegeket figyelte. Három nappal azelőtt is így hevert egy néptelen vidéken emelkedő csárda mellett álló kazalban, kicsit dide-regve (Világosról jövet, ki tudja, merre tovább), mikor négy legény lépett elé, tudakolván, nincs-e menlevele vagy bármi egyebe, ami örömet szerezne négy ágrólszakadt bujdosónak. Alaky József nem felelt azon-

nal a kérdésre, csak a fejét ingatta, mialatt magában a helyénvaló, frapáns választ fogalmazta. A négy fiú azonban nem bizonyult túlságosan türelmesnek: nekiestek a gondolatait rendezgető színésznek, beletaposnak párszor a gyomrába, rúgták a fejét, s ahol érték, mindenét, végül kötelet vetettek a nyakába, s a csárda mellett álló körtefára kezdték fölraggatni. Majdnem végeztek is iszonyatos munkájukkal, amikor a csárda hátsó udvarának irányából közéjük rontott Verspataki Bella, cibálni kezdte a kezeik közül a színésztársát nyakánál fogva egyre magasabbra emelő kötelet, kardosan, elszántan, hősiesen. Hanem bátor igyekezete közben az inge elrepedt, s előbuggyantak még mindig vágyat gerjesztő keblei. Ennek láttán a harcias szegénylegények nyomban eleresztették a hóhérkötelet, miáltal az alélt Alaky József a földre huppant s ott elterült, mint a letaglózott tinó, majd módszeresen, egymás után megerőszkolták Verspataki Bellát. A színésznő elébb alaposan összekarmolta ugyan a pofájukat, csaknem kikaparta a szemüket, egyiküket pedig úgy sípcsonton találta rúgni, hogy két hétig bicegett utána, ám végül mégis alulmaradt az egyenlőtlen küzdelemben, s arcán néma undorral tűrte, hogy a kanok kiéljék rajta gerjedelmüket. Azoknak pedig kanságuk csilapítása nem tartott valami sokáig, s mire végeztek vele, meg is feledkeztek Alaky Józsefről, eliszkoltak tüstént, s a még mindig ájultan heverő színész ilyenformán megmenekült. Verspataki Bella feltápáskodott, a sietve távozók után köpte szívének minden keserűségét, Alakyhoz ment, a hóna alá nyúlt és bevonszolta a csárdába. Az ott poharazgató Zoránd Sándornak és szekerük negyedik utasának, a szintén színházi ember Menyhárt Miklósnak csak annyit mesélt el, amennyit jónak látott, aztán rájuk bízta az eszméletlen férfit, és a fogadósne keresésére indult, hogy egy kevés meleg vizet kérjen tőle, amivel lemoshatja magáról a lassan reászáradó, gyomrát forgató férfimocskot.

Alaky József merengve bámulta a fellegeket, sejtelve sem volt arról, hogy három nappal korábban Verspataki Bella milyen módon, s főként milyen áron mentette meg az életét. Úgy vélte, a színésznő hátrázott fellépése előtt egy kisebb hadsereg is meghátrálna, így hát inkább csak saját magán csodálkozott – azon, hogy egyetlen jajszó vagy segélykiáltás nem hagyta el az ajkát, miközben azok négyen csépelték szorgalmasan. A fellegek sem érthették viselkedését, mert három nap elteltével is úgy ingatták-ringatták foszlánytestüket, ahogyan az emberek a fejüket szokták, ha nem képesek valamire magyarázatot adni. Alaky József elmosolyodott saját szellemességén, ámbár azt is lehet, hogy ezt a mosolyt már csak álmodta.

Arra ébredt, hogy társai beszélnek valakivel. Felemelte a fejét, s úgy tűnt, egy koszlott, foszladozó honvédruhát viselő férfi baktat mellettük. A hangfoszlányok lassan értelmes mondatokká álltak össze Alaky József fejében.

– És maguk mióta jönnek?

– Hét napja, komám, hetedik napja.

– Engem is szekéren hoztak, három szekéren is egymást követően, de ma reggel elváltak útjaink az utolsó szekeressel, azóta kutyaagolok.

– Hová igyekszel?

– Pest alá. Nagykáti vagyok, hazamennék már. Éveket rohadtam a harminckettedik Szent György-ezredben, aztán a börtönben, utána a tűzvonalban, megpihennék egy kicsit. Hát maguk?

– Pestre megyünk, elvihetünk. De ne ugorj fel, mert mi is lecihelődünk lassacskán. Ott, a fák alatt jól éjszakázhatnánk. Ismered a sebeket?

– Láttam sokfélét, de nemigen értek hozzájuk. Az az úr tán sebes ott fön?

– Megverték, meggyomrozták, hogy napokig vért hányt. Majd-hogy föl nem kötötték valami útszéli haramiák, kóbor bitangok, akik menekülőknak mondták magukat.

– Sokféle volt köztünk, tudják azt maguk is.

A szekér nagyot zökkent, ahogy letért az útról, majd megállt. Menyhárt Miklós kifogta a lovat, kipányvázta, a másik három férfi addig leemelte Alaky Józsefet a szénáról, s egy nagy fa alá fektette az összehordott avarra.

– Mi amúgy színészek volnánk, legutóbb a kis lengyel embereinek játszottunk. Még ő is megnézett minket, meg az őrnagya, aki egykor szintén színész volt, miként mi, de költőként többre vitte. Beszélük, megölték a muszkák – mondta Zoránd Sándor, aztán kezet nyújtott a honvédnak, bemutatkozott, és elsorolta a többiek nevét is.

– Cifra neveik vannak – szögezte le a honvéd. – Engem Virág Pálnak hívnak.

– Mi voltál a Szent György-ezredben? – kérdezte Menyhárt Miklós.

– Káplár. Aztán amikor a mieink ellen kellett volna jönnünk, eltörttem a kardom a combomon. Csak úgy zengett, a keservit az anyjának, csak úgy zengett, bongott! Akkor engem is majdnem agyonverték. Valszt talpú csizmákkal tapostak, kikötöttek, botoztak. Végül bezártak. Azt se tudom, hogy kerültem elő a tömlőcből, arra se nagyon emlékszem, miként lettem honvéd, de azt mondták, magam jelentkeztem. Egyszerre arra eszméltem, hogy puska a kezemben és azok felé rohanok előresze-

gezett szuronnyal, akiket azelőtt szolgáltam. Győztünk. Jólesett, a keserűt, kegyetlenül jólesett! Aztán egyre rosszabb lett, a koszt, a kvártély, az egész. A ruha szakadt, de nem volt másik, a csizmák, a bakancsok tönkrementek, a talpuk elvászott. Újat nem vételezhettünk, mert nem volt miből. Elmúlt minden. Azt nem mondom, hogy csendesen, de elmúlt. – Virág Pál szeme csillogott a közjük ereszkedő szürkületben. Nagyot nyelt, közben ádámcsutkája majd kiszúrta a bőrét, talán csak a hetes borosta mentette meg. Izzadó tenyerét elrongyolódott nadrágjába törölte. Verspataki Bella végtelenül elesettnek látta. Azt hitte, a három nappal azelőtti események után minden idegen fiatalembertől félni és undorodni fog majd, de ez itt olyan más, ez a Virág Pál. Fiatal férfi, anyátlan gyerek. Szeretnivaló, boldogtalan, csalódott, szorongó kisfiú.

– Világosnál voltál? – szegezte neki a kérdést Zoránd Sándor a katonának.

– Ott. A fegyverletételkor, s utána három hétig. Akkor elindultam haza, de levelem nincs – sorolta Virág Pál, s a hangjában mintha egyedül maradt volna a szomorúság. – Hát maguk?

– Mi az öreg lengyeltől jöttünk, Világosnál beleszaladtunk a muszkákba – vette át a szót Verspataki Bella. – Szerencsére ez a mi Józsefünk beszél valamelyest muszkául, így levelet kaptunk, reá meg pecsétet, a muszkáét is, meg a németét is. Hat emberre szól a levél, úgyhogy mostantól rendbe jön minden, fiam. Két társunk Aradra ment, az egyik, a fiatal Hegykői Mihály olyasmi korú, mint te vagy, kinézetre is hasonlatos hozzád. Kerítünk neked ruhát, bármiféle ellenőrzésen ártutunk. Hazaviszünk, haza fogunk vinni.

Virág Pál nem válaszolt, csak ült esetlenül, halálosan kimerülten.

– Mi voltál otthon? – érdeklődött Menyhárt Miklós.

– Napszámos. Zsellér – suttogta Virág Pál.

– Hagyjátok békén – szólt társaira a színésznő. – Fáradt. Nyilván éhes is. Én is az vagyok, falhatnánk végre valamit, nem?

– Csak, gondoltam, velünk is maradhatna, ha akar. Jobb, mint földet túrni – mormogta Menyhárt Miklós.

– Én azt szeretem – élénkült meg Virág Pál. – Legalábbis eddig még semmi egyebet nem szerettem, soha elégedett nem voltam a sorsommal, csak mikor a földön voltam. Kivéve, talán, amikor levertük őket – tette hozzá elmélázva. – De az, lehet, igaz se volt.

Elhallgattak mindnyájan, enni kezdtek. Még a csárdában süttettek kenyeret, cseréltek szalonnát, kis darab kolbászt, kis hordónyi bort. Alaky József szerezte, ő egyezett meg a fogadóssal, amint meg-

érkeztek, még mielőtt kiment volna ábrándozni, amiből aztán a baj lett. Alaky József bárkit bármire rávett. Sokat, sokszor és szívesen beszélt, egyben élvezetesen. Most nem szólt semmit, nem is akart, meg nem is hagyták volna. Viszont evett, amit megtapsoltak. Evett Virág Pál is, hirtelen, keveset. Nem vett be többet a gyomra; sokat éhezhetett, vélte Verspataki Bella. Aztán csendesen elaludtak sorban. Alaky József a színházról álmodott, Zoránd Sándor Pestről, Menyhárt Miklós női combokról, Virág Pál egy templomtoronyról, Verspataki Bella Virág Pálról, aki nem volt durva, akit nem kellett összekarmolnia, pedig fiatal is volt meg szökésben lévő katona is.

Hajnalba indultak tovább.

– Legközelebb csárdában szállunk – nyögte Zoránd Sándor, de Verspataki Bella pillantásától sújtva menten elhallgatott.

– Kell nekünk az ellenőrzés? – kérdezte éles hangon a színésznő, s a szeme szikrázott. – Van levelünk, de kísérteni azért nem muszáj a sorsot! A következő faluban viszont ruhát kell szerezniük.

És a következő faluban ruhát szereztek. Mindenfelé sok volt az elhalt, rabságba hurcolt férfiember, nem volt nehéz férfiruhához jutni. Tengernyi gazdátlan gúnya találtatott a szuszékokban, ládafiákban, fiókokban – többnyire gondosan elrakva, összehajtogatva, lesimítgatva, levendula közibe téve, hogy a moly bele ne essék –, s ha már ezek az öltözetek nem szolgálhatták eredeti gazdájukat, örült mindenki, ha egy hasonló szerencsétlennek tehettek szolgálatot – s hátha valaki más majd azt segíti meg, akire a ruhát egykor szabták...

Azon az éjszakán mégsem a szabadban háltak. Egy faluba érkeztek éppen, mikor szürkült az ég, s egy vénember invitálta őket magához. Túlságosan fáradtnak érezték magukat, és az öregembernek túlságosan becsületes képe volt ahhoz, hogy elutasítsák. Hálából meséltek a gazdának a háború nagyjairól, a győzelmekről és a vereségekről, borozgattak, ettek, sóhajtoztak, aztán nyugovóra tértek.

Verspataki Bella azon az éjjelen is Virág Pállal álmodott. Álma nyugtalan lehetett, mert dobálta magát fekhelyén, és olykor felnyögött. Éjfél után felocsúdott, s úgy érezte, tűzágyban fekszik, testét lángok mardossák, szinte látta a tűzkígyó izzó nyelvét a sötétben. Felkelt, kitámolygott a pajtába, ahol Virág Pálnak vetettek vackot. Fel emelte a pokrócot és bebújt a fiatalember mellé. A férfi magához tért, s félig éberén, félig még az álom markában vergődve nem értette a dolgot, csak forgolódott volna, ha hagyják. A színésznő csitítgatta, nehogy hangosan szóljon, ha netán megijed, s hogy ezt mindenkép-

pen megelőzze, simogatta a testét, ahol érte, csókolta, ölelte, végül odaadta magát neki, önfeledten, szerelmesen, ahogyan kell.

Másnap napkeltével a szekér kidöcögött a nagykapun, ráfordult az útra, északnyugati irányba. Verspataki Bella vidáman törölgette az immár félig-meddig ülő helyzetben utazó Alaky József homlokáról a hideg verejtéket, s közben az útszélen ballagó Virág Pál felé pillantgatott. Zoránd Sándor és Menyhárt Miklós össze-összemosolyogtak a bajuszuk alatt, s ők is leugráltak a szekérről, hogy a lovacskának könnyebb legyen a dolga. A sár kezdett felszáradni, gyorsabban haladtak, s a járás sem esett annyira nehezükre.

Déltájban lovas svadron vágott be eléjük. Vértés osztrákok, pökhendi, borotvált arcú alakok düllesztették a mellkasukat széles tomporú lovak hátán.

– Halt! – parancsolta a vezetőjük, egy hadnagy-féle ember. – Az iratokat, lesznek szívesek!

Verspataki Bella átnyújtotta a levelet, a tiszt hosszan nézegette, olvasgatta.

– Melyik Hegykői? – nézett föl a papírból.

– Én vagyok Hegykői Mihály – lépett elő Virág Pál, de abban a pillanatban a földön találta magát, a hátán sebtében három vértés termett, s késedelem nélkül kötözték serényen.

– Az Isten áldja meg, kapitány úr, mit követhetett el szegény, szerencsétlen színész? – sírt Verspataki Bella, minden színházi rutinját előkerítve.

– Leszakadt ő Arad felé, nemde? Később csatlakozott vissza önökhöz, ugye? Így volt. Ne is tagadják, kár volna. A leírás ráillik, ő maga elismerte, hogy Hegykői a neve. Ő próbálta lelőni Aradon a tábor-szernagyot! Bátor ember, hogy ezek után meg sem próbál álnév alatt utazni, bujkálni! De talán nem is bátorság ez. A magyarok mind ostobák! – Az utolsó szót már ordította, mert a katonáival és a megköttözött Virág Pállal együtt elporzott délkelet felé...

Verspataki Bella visszaereszkedett Alaky József mellé a szénára. Senki nem szólt hozzá, senki nem merte ráemelni a tekintetét. Végre Alaky József megszólalt:

– Menjünk, Bella, menjünk. Mielőtt visszajönnék értünk is. Megúsztuk, élünk, vége van. Most már megleszünk valamiféleképpen.

A négy színész néhány nap múltán elérte Pest városát.

(PoLiSz, 2004. augusztus–szeptember)

BENE ZOLTÁN 1973-BAN SZÜLETETT KECSKEMÉTEN. PRÓZÁT ÍR.